

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

מאזרות

בס"ד

גיליון נ"ג

תשע"ד

חפ"ר 523

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ברכת אהבת עולם
(של תפילת ערבית)

התשובה נעוצה במשפט הקודם מתוך הנוסח: "על כן ה' אלוקינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך". התורה מהווה שיחה: "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחותי".⁶ אהבת התורה, שהיא כאמור ביטוי לאהבת ה', מומחשת על ידי כך שאדם, בכל נושא שהוא עוסק בו, מנסה לראות מה התורה אומרת ביחס לנושא זה. ואכן, התלמוד הבבלי קובע ששיחת תלמידי חכמים צריכה לימוד.⁷ גם שיחה, שלכאורה נתפשת כשיחת חולין, ייתכן שהיא חלק מן התורה.

ההצהרה שנשיח בדברי תורה בשעת שכיבה אומרת דרשני. אמנם הכוונה במילה שכיבה היא בראש ובראשונה זמן שכיבה, כלומר בתחילת הערב, אולם מסתבר שביטוי זה כולל גם את המציאות שבה אדם הולך לישון. האם במציאות כזו הוא שח בדברי תורה? התשובה היא, שבטרם אדם הולך לישון הוא מצהיר שהתורה עומדת אצלו במרכז; הוא הולך לישון מתוך חשיבה על התורה, מצהיר שלמחרת בבוקר יעסוק בה, ואכן כך עושה במהלך היום. רעיון דומה הוא גם ביחס לביטוי "ובהם נהגה יומם ולילה". כוונת הדברים היא, שבכל מצב שאדם נמצא בו הוא מנסה לראות מה עמדת התורה בנושא זה. הקב"ה אומר ליהושע: גם כאשר אתה נמצא במצב של מלחמה, אל תשכח לחשוב מה רוצה התורה במלחמה זו.

במזמור יט בתהלים כתוב: "השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע. יום ליום יביע אומר [...] (פסוקים ב, ג). הרמב"ם כותב שמתוך הסתכלות בנפלאות הטבע אדם בא לידי אהבת הקב"ה.⁸ לאחר מכן, בפסוקים ו, ז, כתוב: "תורת ה' תמימה משיבת נפש". אם נפלאות הבורא והשתנות הזמנים מביאים לאהבת הקב"ה – ברכת מעריב ערבים, הרי שאהבת הקב"ה הגדולה ביותר היא על ידי העיסוק בתורה – ברכת אהבת עולם.

הרב אברהם בלס
מרצה בתכנית בני ישיבות

התורה כביטוי האופטימלי של אהבת הקב"ה לעמו, ושל אהבת ישראל כלפי הקב"ה

ברכת אהבת עולם, הברכה השנייה לפני קריאת שמע של ערבית, עוסקת כולה בנושא אהבה, ובראש לכל – אהבת הקב"ה לעמו. אהבה זו נקראת אהבת עולם, ובמילים אחרות אהבה ללא תנאי. לא מעשיו של עם ישראל קובעים את היחס של הקב"ה לעמו, כיוון שהבחירה אינה תלויה כלל במעשים. הקב"ה גאל אותנו ממצרים על אף שלא היינו ראויים מבחינת מעשינו. מקור הדברים לכך שהקב"ה אוהב את עם ישראל אהבת עולם הוא הפסוק בירמיהו: "ואהבת עולם אהבתך".¹ אהבה זו באה לידי ביטוי בכך שהקב"ה נותן לעם ישראל תורה ומצוות שהם למעשה חיים אמתיים – חיים בעלי ערכיות ותוכן.

התוצאה של אהבה זו היא שעם ישראל רואה בתורה את מרכז התרבות הישראלית, הוא הוגה בה, משיח בה ושמח בה: "על כן ה' אלוקינו נשיח בחוקיך ונשמח בדברי תורתך".

אם אכן אהבת עולם פירושה אהבה ללא תנאי, כיצד נסביר את סיום הברכה, "ואהבתך אל תסיר ממנו", ביטוי ממנו משמע שבאופן עקרוני יכול הקב"ה להפסיק את אהבתו לעמו? התשובה היא שהמילה "ואהבתך" אין פירושה אהבת הקב"ה לעמו, אלא אהבת עם ישראל את הקב"ה. עם ישראל מבקש מהקב"ה שיעזור לו להחזיק את אהבתו העזה לריבון העולמים הבאה לידי ביטוי בעיסוק תמידי בתורה.

הסבר זה מתחזק מנוסח התפילה של הרמב"ם ביחס לברכה זו,² "ואהבתך אל תסיר ממנו", נוסח שאפשר להסבירו בכך שהקב"ה יסיר את אהבתו, אלא "ואהבתך לא תסור ממנו", ביטוי ממנו משמע שאהבתך תישאר אתנו. כלומר, האהבה שאנו – עם ישראל – אוהבים אותך הקב"ה יהי רצון שתישאר אתנו לעד. גם מהמשך נוסח הרמב"ם משמע שזה ההסבר, ככתוב בדבריו: "כי היא עטרת ראשו ותפארתו". הפירוש הוא שלימוד התורה, הביטוי של האהבה שאנו רוחשים לקב"ה, היא עטרת ראשו ותפארתו. החיבור לתורה תלוי ברצונם של ישראל, ובאופן עקרוני ייתכן שעם ישראל ימאס בתורה.

בתלמוד הירושלמי מובא: "רבי חונה ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק מצאנו שוויתר הקדוש ברוך הוא לישראל על עכו"ם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים על מאסם בתורה לא ויתר".³ ייתכן לוותר על עונש אפילו בכל מה שקשור בעבירות חמורות ביותר, אולם ברגע ששוכחים שהתורה עומדת במרכז, הרי שהבסיס המרכזי של הקשר מצד עם ישראל לקב"ה, יסוד האהבה, נשחק.

העלינו את הטענה שאהבת ישראל את הקב"ה באה לידי ביטוי בכך שישראל מעמידים את התורה במרכז ושומחים בה. בנוסח הברכה אנו אומרים: "ובהם נהגה יומם ולילה". ביטוי זה אומר דרשני. הרי לא ייתכן שרוב בני האדם יהגו בתורה יומם ולילה. גם יהושע, בתור מנהיג ציבור, שלו ניתנת הוראה זו, אינו יכול לעסוק בתורה יומם ולילה.⁴ לדעת התלמוד הירושלמי לא ייתכן שכיוון שכתוב "והגית בו יומם ולילה" נאסר על למידת מקצוע.⁵

¹ ירמיהו לא, ב.

² סדר התפילה שבסוף סדר אהבה לפי כל כתבי היד התימנים, למשל מהדורת פרנקל, מהדורת מקבילי (אור וישועה) ועוד. גם בנוסח התפילה של עדות ספרד הנוסח הוא: "ואהבתך לא תסור ממנו".

³ ירושלמי, חגיגה א, ז.

⁴ יהושע ח, ח.

⁵ ירושלמי, פאה א, א.

⁶ תהלים קיט, צו.

⁷ בבלי, סוכה כא ע"ב.

⁸ משנה תורה לרמב"ם, הלכות יסודי התורה, ב, ב.

כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף

בפרשת האזינו ממשילה התורה את הקב"ה לנשר המעורר את גוזליו בקן. הנשר מופיע פעמים רבות בתנ"ך ובדברי חז"ל. מה מבטא המשל לנשר?

באופן אסוציאטיבי הנשר מסמל מהירות, עצמה ומלכות. הוא אחד החיות במרכבה העליונה: "וּפְנִינֶיךָ לְאַרְבָּעָתָן" (יחזקאל פרק א), אך הפסוק שלנו מבטא צד אחר בנשר, אולי פחות מוכר, וראוי להתבונן בו ובמשמעויותיו.

במדרש מתבאר שלנשר יש תכונה מיוחדת של רחמנות על בניו: "יבא נשר שהוא רחמני על בניו". לפי זה, משל הנשר בא לבטא רחמים מיוחדים של הקב"ה דווקא על בני ישראל, כבניו; אהבה הנובעת מתוך כוח, עצמה והכרת הבנים כממשיכי דרכו וכמכילים את תכונותיו.

כיצד מתבטאת האהבה והרחמנות של הנשר על גוזליו במשל ושל הקב"ה על עמו בנמשל? המפרשים מביאים הסברים שונים.

א. סבלנות והתאמה

"שירליך גוזליו לאט" (ראב"ע): הקב"ה מנהיג אותנו בקצב שאנחנו מסוגלים לעכל ולהפנים. לחז"ל יש ביטויים שונים לכך: "לא עליך המלאכה לגמור"; "כך היא גאולתם של ישראל קמעא קמעא", וכו'. ביטוי נוסף לסבלנות שבה הקב"ה מנהל אותנו מופיע בדברי התולדות יצחק המדבר על תהליך לימוד התעופה שהנשר מלמד את גוזליו: "כמו הנשר יריק קנו כשרוצה ללמד לגוזליו לרחף ועם גוזליו ירחף, ותדע איך מלמד אותם שיפרוש כנפיו, יקחהו וישאהו על אברתו ללמדו לעוף".

ב. שמירה והגנה

הנשר משתמש בכוחו הגדול דווקא להגן ולשמור על גוזליו ולאפשר להם את ההגנה הנדרשת. כך מסביר הרא"ש: "כנשר יעיר קנו. שהוא מעורר ומחופף אצלם והן קופצין עליו ואז אין להם לירא משום דבר מלמעלה שאין עוף פורח לעיל מהם וגם אין להם לירא מחצים שזורקין בני אדם שהיא מגינה עליהם". וכן ברש"י: "כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות, מיד (שמות יד, יט-כ) ויסע מלאך האלהים [...] ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל". את הפגיעות של ישראל הקב"ה לוקח עליו: "מוטב שיכנס בי החץ".

ג.

בכבודו ובעצמו

הזכרו שהנשר מסמל מלכות. מלך מבטא בלעדיות, ייחודיות, התנשאות. רבנו בחיי כותב שהנשר לוקח אחריות אישית על גוזליו: "כשם שהנשר לוקח גוזליו ונושאים על אברתו ומנחה אותם ממקום למקום, כך ה' בדד ינחנו, כלומר לישראל לבדו, ואין עמו שותף אל נכר". הקב"ה מנהיג אותנו באופן אישי בלי לשתף כוחות זרים. כך מביא גם האברבנאל: "להגיד שהטובות האלו שזכר שעשה הקדוש ברוך הוא עם האומה לא עשאים על ידי אמצעים אבל הכל עשה ה' בכבודו ובעצמו".

ד.

התעוררות והגנה רוחנית

רבנו האלישיך רואה בהגנת הנשר על גוזליו משל לשמירה רוחנית שבה הקב"ה חופף את ישראל לבל תדבק בהם טומאה זרה: בפרשתנו הוא מסביר את פעולת היקיצה שהנשר מקיץ את גוזליו: "בהיותם ישנים במצרים בתרדמת משובה שטופים בעבודה זרה, העירם על ידי משה, ועירה עליהם רוח ממרום להפך לבבם אליו, לקדש שם שמים [...]". במקום אחר הוא מסביר מה משמעות ההוצאה ממצרים על כנפי נשרים:

שאמרה שכינה כל עוד שאני עמהם אין קונים שם רע [...] ובעת צאתם יפרוש כנפיו ויקחהו מתוך טומאתם כד"א לקחת לו גוי מקרב גוי ואחר כך ישאהו על אברתו הם מלאכי שכינה אשר נשאו ממצרים" (אלישיך, בראשית, פרק מ).

בחודשים האחרונים ראינו בעינינו את פעולת אבינו רוענו, בורא עולם, עלינו, על גוזליו הרכים; חשנו כיצד אנו מתקדמים שלב נוסף בגאולת הקמעא קמעא באחדות המופלאה שהתגלתה בינינו; ראינו כיצד הוא מגן עלינו בכבודו ובעצמו מאלפי הטילים ששוגרו לעברנו בניסים שעניינו ראו ולא זר. ובעיקר, אנו חשים בימים מופלאים אלו כיצד הנפש הישראלית מתעוררת באמונה, בתפילה, באהבת ישראל, באמונה בצדקת דרכנו ובהרגשה שאנו עם מופלא וייחודי שאין כמותו בין העמים.

נוסיף ונתפלל שתתקיים בנו המשך הנבואה: יִרְכָּבְהוּ עַל בְּמִיתָי אֶרֶץ וַיֵּאכַל תְּנוּבַת שָׂדֵי וַיִּנְקְהוּ דְּבַשׁ מִסַּלְע וַיִּשְׁמְנוּ מִחֶלְמִישׁ צִיּוֹר.

ערן גדות

סטודנט לתואר שני, מקרא וספרות חכמים

שנת שמיטה האתגר הצרכני

הרב פרופ' נריה גוטל

שנת תשע"ה מזכה אותנו, בשעה טובה, בקיומה של מצוות שמיטה (ולו גם מדרבנן). "פינה" זו של דפי ה"מאורות" תוקדש אפוא השנה למגוון היבטי שמיטה.

עם פרוש שנת השמיטה, על כל אחת ואחד מאתנו לתת את הדעת [גם] לאתגר הצרכני. נכון שעיקר מצוות שמיטת הקרקעות מכוונת לחקלאי: "[...] לא תזרע [...] לא תזמר [...] לא תקצור [...] לא תבצר, שנת שבתון יהיה לארץ" (ויקרא כה, ד-ה), ועם זאת קיים אתגר כלפינו, הצרכנים: האם ניתן ידינו לתמיכה משמעותית בחקלאות הארצישראלית או שאיש ואישה יאמרו לעצמם: "שלוש עלייך נפשי" (בבלי, תענית יא ע"א) וימלאו כריסם ביבול נכרי.

בשנה וחצי הקרובות, כל אחד מאתנו צריך יהיה לתעדף את תצרוכתו החקלאית. לנגד עינינו יעמדו מספר חלופות, שעיקרן תוצרת יהודית – היתר מכירה, אוצר בית דין, איסוס שישית, מצע מנותק וחממות וכן גידולים מדרום הערבה; ולחלופין תוצרת נכרית – יבול נכרי (ערבי) שגדל באדמות ארץ ישראל וכן יבוא מחו"ל. לא זה המקום לפלפל בשאלת ההעדפה בין החלופות הראשונות, אך דברים ברורים, חלוטים ונחרצים צריך לומר בנוגע לשתי החלופות האחרונות: **שלילה מוחלטת**. (אין הדברים אמורים כמובן בנוגע לתוצרת שבכל השנים נצרכת מנכרים ומייבוא – אם קישוא ותות שדה, ואם חיטה וכיו"ב). האחריות לקיומה של חקלאות ארצישראלית מוטלת על כתפי העם כולו, וערבות הדדית זו היא מחויבות הלכתית לא פחות משהיא אידאולוגית.

חלק מבשורת שיבת עם ישראל לארץ ישראל בתום אלפיים שנות ניתוק טמון בחזון החקלאות: "ואמר ר' אבא, אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר (יחזקאל לו, ח): 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא' (בבלי, סנהדרין צח ע"א)", ובהדגשת רש"י על אתר: "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה – אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה מזה". יש להדגיש בלא חלל וסרק: התצרוכת המכונה "מהדרין", בשמיטה, לא זו בלבד שעל פי רוב אינה "מהדרין", אדרבה: ברוב-ככל המקרים היא רוויה הקלות דחוקות למדיי במקרה "הטוב" (הסתמכות על שיטת החזון איש) ומעשי עברה ואיסור במקרה "הרע" (חיזוק אחיזה נכרית בארץ ישראל – "לא תחנם"). אמת, גם היתר המכירה וגם אוצר בית דין אינם כלילי-השלמות ההלכתית, וגם הם רוויי מחלוקות, אולם למצער אין הם עברייניים.

הערבות ההדדית הכלל-ישראלית צריכה תמיד להיות נר לרגלנו, ובוודאי ושבועתיים בשנה זו. בע"ה בזכותה נזכה כולנו – חקלאים וצרכנים כאחד – בברכת שנה טובה ומתוקה.